

*Vincent Liegey – Stéphane Madelaine –
Christophe Ondet – Anne-Isabelle Veillot*

Jólét gazdasági növekedés nélkül A Nemnövekedés felé

Kiáltvány a Feltétel Nélküli Alapjuttatásért

Köves Alexandra könyvismertetése*

2013 januárjában az Európai Bizottság engedélyezte azt a civil kezdeményezésen alapuló aláírásgyűjtést, amelyet számos ország aktivistái az összeurópai Feltétel Nélküli Alapjövdelem (FNA) bevezetésére indítottak. Egy év alatt egymillió aláírást kellett volna a tagállamokban összegyűjteni ahhoz, hogy az Európai Parlament napirendjére tűzze, és nyílt vitára bocsássa a témát. Ez alatt az egy év alatt mindössze 285 ezer európai állampolgár írta alá a kezdeményezést, így az első ilyen irányú próbálkozás bizonyos értelemben sikertelen lett. A legtöbb államban azonban, így Magyarországon is, elindult egy diskurzus, amelyben a kezdeményezésben érintett civil szervezetek érveltek az FNA bevezetése mellett, és a médiában, valamint a tudományos életben neves szereplők szintén megnyilatkoztak akár érdemben támogatva a kezdeményezést, akár az ellenérveket felsorakoztatva.

Az nem meglepő, hogy azok, akik komolyan hisznek a piac mindenhatóságában és a láthatatlan kéz megoldásaiban, azt gondolják, hogy az FNA bevezetése elfogadhatatlanul radikális beavatkozás lenne a piacok működésébe. Az is érthető, hogy olyan években, amikor az állam túlköltekezését tartják a gazdasági problémák fő forrásának, a keynesianizmus hívei sem látnak reális esélyt az FNA bevezetésére. Még az sem meglepő, hogy olyan szociológusok, akik egyébként nap mint nap azzal foglalkoznak, hogy hogyan lehetne a szegénységet csökkenteni, szkeptikusan nyilatkoznak a terv kivitelezhetőségéről, hiszen egy pillanatra sem lépnek ki a munkaközpontú paradigmák keretei közül. Éppen ezért hiánypótló Liegey és szerzőtársai magyarul megjelent könyve. A könyv tartalmával, annak elméleti háttérével, a benne megfogalmazott javaslatokkal – sőt a kiinduló problémafelvetéssel is – bárki vitatkozhat, azt azonban nehéz elvitatni a szerzőktől, hogy egy olyan eltérő nézőpontból

---

* Köves Alexandra közgazdász, a Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdaságtan Intézet Döntésemélet Tanszékének munkatársa.

közelítik meg a kérdést, amely a magyarországi viták során ritkán merült fel: a Nemnövekedés alternatív paradigmája felől.

A francia szerzők deklaráltan a korunkra jellemző növekedés-mánia tagadói, és a francia Decroissance (magyarul nemnövekedésnek fordított) mozgalom aktív tagjai. Problémafelvetésük nem magát a szegénységet állítja a problémák középpontjába, hanem a kapitalizmus növekedési mániáját teszi felelőssé mind az ökológiai erőforrások túlhasználatáért, mind pedig az olyan társadalmi igazságtalanságok létrejöttéért, mint amilyen például a szegénység. Ez a különbségtétel igen jelentős, hiszen nem azt állítják a szerzők, hogy az FNA a szegénységet számolja fel, hanem azt, hogy az FNA egy olyan gazdasági átállást vagy átalakulást tudna támogatni, amelyben a társadalmak elmozdulnak a növekedésen alapuló gazdasági paradigmák felől egy olyan működés felé, amely a környezeti és a társadalmi igazságosságot a jelenleginél egyaránt sokkal komolyabban figyelembe veszi. Egy társadalmilag igazságosabb gazdasági rendszerben pedig nyilván a szegénység is csökkenne.

A könyvben bemutatott Nemnövekedés szellemisége a környezeti és társadalmi fenntarthatóságra, valamint a „*békés és konviviális, tehát tartalmaz társas együttéléseken alapuló*” (7. o.) társadalmi működésre helyezi a hangsúlyt, és meghaladja az olyan – a jelenlegi produktivizmusra épülő gazdasági mechanizmusok mögött meghúzódó – alapvetéseket, mint a homo oeconomicus emberképe; a munka társadalma; a korlátlan növekedés lehetősége és szükségessége; vagy a teljes foglalkoztatottság ideálja. A szerzők ezeket az alapvetéseket „*a gondolatvilágunkba vésődött hamis hiedelmek*”-nek titulálják (12. o.), és arra hívják fel a figyelmet, hogy ezek megkérdőjelezése megnyithatja az utat egy olyan diskurzushoz, amely egy fenntarthatóbb és igazságosabb társadalom felé terelhet minket. Azt azonban a szerzők is belátják, hogy „*az önmagáért való nemnövekedés éppolyan abszurd lenne, mint az önmagáért való növekedés*” (14. o.), így a nemnövekedés paradigmái inkább figyelemfelhívásként szolgálnak arra vonatkozóan, hogy nem lehetséges egy véges világban végtelen növekedést elérni, és a növekedés társadalmában létrejövő elidegenedés és egyenlőtlenség komoly akadály egy kiegyensúlyozott és elégedett társadalom létrejöttének.

Annak ellenére, hogy a könyvben a hangsúly a növekedési paradigmát körülvevő hitrendszer megvalósulásán van, nyilvánvalóan kapitalizmuskritikaként is értelmezhető, hiszen „*elég nehéz elképzelni – legalábbis jelenleg – a nemnövekedésen alapuló kapitalizmust*” (17. o.). A mozgalom azonban tévhitnek tartja azt, hogy egy társadalmi berendezkedés megváltoztatása kizárólag a hatalom átvételén alapulhat, és a kritikus tömeg stratégiáját alkalmazza.

Ez utóbbi azt jelenti, hogy ha egyre több egyén és közösség teszi az életében magáévá az irányzat eszmeiségét, akkor később az őket körülvevő társadalmi intézmények is átalakuláson mennek keresztül. Individuális szinten az egyének az önkéntes egyszerűségeken keresztül a fogyasztás és az ökológiai lábnyom csökkentésével tehetnek a nemnövekedés szellemiségéért. Ugyanakkor közösségi szinten az új együttélési formák vagy az új termelési és fogyasztási modellek vezethetnek a megfelelő irányba. A közösségi szint gyakorlati példái lehetnek többek között a helyi pénzek, a kooperatív lakóhelyek, a közösségi kertek, a szövetkezetek vagy az átalakuló város programok.

A szerzők szerint az FNA egy ilyen nemnövekedésre épülő társadalomba való átmenet egy eszköze lehet, amely nem az „*egyetlen üdvözítő út*” (6. o.), hanem egyike a lehetséges lépéseknek ebbe az irányba. Az FNA-elméletek kiindulópontja, hogy míg a teljes foglalkoztatás ideálja elérhetetlennek és szükségtelennek tűnik a jelenlegi gazdasági működésben, a munkaalapú társadalomban szinte az egyetlen társadalmilag elfogadott jövedelemforrás a munkabér. Ez az ellentmondás önmagában is bizonytalanságot vált ki az emberekből, és meggátolja őket abban, hogy olyan fenntartható életmodellekben gondolkodhassanak, ahol a munka–magánélet egyensúlya létrejöhet vagy az egyéni fejlődésért és a közösségért végzett tevékenység társadalmilag elismert. Ebben a helyzetben az emberek nem szabad akaratukból, önkéntesen szolgálják ki a növekedésre épülő gazdasági rendszer érdekeit, hanem az alapvető életben maradás követeli meg ezt tőlük. A munka dominanciája a jelenlegi paradigmarendszerekben oda vezet, hogy az emberek önmeghatározása és társadalmi kapcsolatai teljes mértékben függenek a mára már egyre csökkenő számú, tisztességes munkát jelentő álláshelyektől. Ezen túllépve, az FNA „*azt az elismerést fejezi ki, hogy az egyes egyén a különböző tevékenységeivel – főképpen a nemkereskedelmi jellegűekkel – hozzájárul a társadalomhoz*” (24. o.), és visszaállítja az egyén autonómiáját. Erre pedig a jelenlegi technológiai fejlettségünk, egy egyenlőbb és igazságosabb elosztás mellett, lehetőséget adna.

Az a terminológiai különbség sem véletlen, ami az FNA „alapjövedelem” szava, valamint a könyv alcímében szereplő „alapjuttatás” között jelenik meg. A francia szerzők következetesen nem kizárólag pénzben kifejezhető FNA-ról beszélnek. Az általuk propagált verzióban a feltétel nélküli juttatás nem keverhető össze egy – „*összegében felpumpált*” – munkanélküli-segéllyel. A szerzők által „*lehívási jognak*” keresztelt fogalom különböző formában ölthet testet: az erőforrásokhoz való hozzáférés (lakhatás, földhasználat,

energia, víz); a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés (egészségügy, oktatás, közlekedés); valamint helyi pénzek formájában (a helyben termelt élelmiszerekhez való hozzáférés érdekében). Ezek alapján nem kizárólag úgy lehet értelmezni az FNA rendszerét, hogy minden állampolgár X euró összeget kap havonta, amit arra költ, amire akar. A szerzők mellett érvelnek, hogy azok az FNA-irányzatok, amelyek e típus mellett teszik le a voksukat, valójában a jelenlegi rendszert és annak hiányosságait szilárdítják meg. Az alapjuttatás éppen abban tér el a munkanélküli-segélytől, hogy születéstől a halál pillanatáig a méltányos élethez való körülmények minimális szintjét biztosítja, és nem egyszerűen pénzt ad. Ez jelentheti például a tiszta vízhez vagy a fűtési energiához való hozzájutás ingyenességét addig a szintig, amíg az alapszükségleteket fedez; de jelentheti a helyi élelmiszerhez való hozzájutást olyan helyi pénzekon keresztül, amik térbeli és időbeli korlátainál fogva nem használhatók fel más célra, és felhalmozásuk sem ésszerű. Szintén az FNA részének lehet tekinteni az alapvető egészségügyi ellátáshoz, az oktatáshoz, a kultúrához és az információhoz, valamint a helyi közlekedéshez való ingyenes hozzáférést. Ugyan ezeknek a juttatásoknak az értéke pénzben kifejezhető – amennyiben az feltétlenül szükséges –, mégis teljesen másként közelíti meg a kérdéskört, mint az egy összegben kifizetett FNA, amelyről igen nehéz lehámozni a „segélyezés” kognitív címkéjét. A társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése érdekében a szerzők az FNA mellett egy jövedelmi plafon párhuzamos bevezetését is sürgetik, amelyet – általuk is elismerten provokációs céllal – az alapjövedelem négyszeresében javasolnak meghatározni.

A szerzők három olyan scenáriót vázolnak fel, amely az FNA bevezetéséhez vezethet. Az első forgatókönyv az alulról jövő helyi kezdeményezések felkarolásán keresztül látja megvalósíthatónak az FNA-t, ahol például egy település döntheti el, hogy bizonyos javakhoz ingyenes hozzáférést biztosít, míg a túlhasználatot megadóztatja. Ugyanakkor a helyi termelési és fogyasztási láncok elterjedése is elvezethet az FNA bizonyos elemeinek kialakulásához. A második forgatókönyv szerint az ún. Feltétel Nélküli Egzisztenciális Jövedelem (FNEJ), azaz egy pénzben (vagy inkább helyi pénzben) kifizetett összeg vezet el az FNA-hoz úgy, hogy az eredeti összeg olyan ritmusban alakul (akár csökken), ahogyan az egyéb jogok bevezetése megtörténik. A harmadik verzióban a munkaidő csökkentése által felszabaduló szabadidőben megjelenő aktív közösségi tevékenységek szolgálhatnának első lépésként egyrészt egy nemnövekedésre épülő gazdaság megteremtésében, másrészt annak elfogadtatásában, hogy a nem fizetett munkával töltött tevé-

kenységek is hasznosak lehetnek mind egyéni, mind társadalmi szempontból. Ez utóbbi vezethet ki a munkaalapú társadalom gondolkodásbeli kötöttségeiből is. Természetesen ideális esetben a három forgatókönyv egymástól függetlenül is elindulhat, és a végén a szálak összeérhetnek.

A szerzők kitérnek az FNA-t ért leggyakoribb ellenérvekre is. A magyar diskurzusban is legtöbbször megjelenő ellenvetés az, hogy *„majd mindenki szívesebben választja a tétlenkedést, mint hogy erőfeszítést tegyen a közös termelésben való részvételre”*, és így feszültség alakul ki a „produktív” munkát választók és a „paraziták” között (83. o.). Azt a feltételezést azonban számos kutatás cáfolja, hogy az emberek kizárólag a pénzért dolgoznak. Egy (talán túl) rövid kitérő erejéig a szerzők foglalkoznak azzal is, hogy milyen forrásból lehet az FNA-t finanszírozni; ennél azonban újra hangsúlyozzák azt, hogy az FNA pénzügytechnikai megoldása kizárólag akkor lehetséges, ha gondolati síkon is kilépünk a jól megszokott paradigmák közül.

A valódi paradigmaváltás igénye végighúzódik az egész könyv logikáján, és arra hívja fel a figyelmet, hogy – Einstein szavaival élve – egy problémát nem lehet megoldani ugyanazzal a gondolkodással, amely létrehozta azt. *„Ami ma utópiának tűnik, holnap valóság lesz”* (89. o.) – mondják a szerzők. Ez a hozzáállás pedig a legtöbb FNA-vitából hiányzik. Egy főáramú közgazdász, aki betűre komolyan veszi a kodifikált közgazdasági elméleteket (közülük sokan megszólaltak a hazai vitában is), soha nem fogja tudni támogatni az FNA koncepcióját, hacsak nem hajlandó kilépni a megváltoztathatatlan „valóságnak” titulált gondolati körökből és elengedi egy pillanatra azt a feltételezést, hogy egyetlen igazság létezik, mégpedig a saját igazsága. Az FNA-ról szóló viták azért is különösen fontosak, mert azok olyan lényeges témákról indíthatnak el nyilvános diskurzusokat, mint például a méltó élet definíciója; a jogok és kötelezettségek viszonya; az erőforrások használatának joga és a túlhasználat szankciói; a szükségleteink és vágyaink közötti átfedések vagy éppen ellentmondások; intergenerációs problémák; vagy a technológiai fejlődésből adódó nyereségek és veszteségek eloszlásának kérdésköre.

A könyv műfaját tekintve kiáltvány, amely egy új politikai irányzat alapjait is szeretné letenni. Annak ellenére, hogy a szerzők magasan kvalifikáltak, a tudományos követelményekkel tökéletesen tisztában lévő személyek, tudatosan nem egy tudományos művel akartak előállni. Ha valaki tudományos könyvet szeretne olvasni akár a Nemnövekedés mozgalmáról, akár az FNA elméleti hátteréről, akkor ennek a könyvnek a normatív, leíró stílusában csalódnia fog. Ha vi-

szont valaki szívesen kalandozik olyan realista utópiák tájain, amelyek egy jobb és igazságosabb társadalmi működés lehetséges irányait mutatják be, akkor ebben a könyvben röviden és tartalmasan olvashatnak erről olyan szerzők tollából, akik egyértelműen hisznek ennek lehetőségében. Külön érdekessége – és a magyar társadalom számára talán fontos üzenete – a könyvnek, hogy a magyar kiadás létrejöttét a Magyarországi Francia Nagykövetség és a Magyarországi Francia Intézet támogatta, annak ellenére, hogy a Nemnövekedés politikai mozgalma Franciaországban sem számít éppen főáramúnak. (*Jólét gazdasági növekedés nélkül. A Nemnövekedés felé. Kiáltvány a Feltétel Nélküli Alapjuttatásért*; Eszmélet Alapítvány, Budapest, 2013, 99 oldal)